

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна  
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний  
аграрно-економічний університет



№ 11, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.3(621):65.012

*І. Д. Чуліна,*  
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва та інноваційної діяльності  
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

## УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ МОНИТОРИНГУ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

*У статті аналізуються та досліджується діюча практика застосування моніторингу економічних показників в системі управління, та проводиться аналіз нормативно-методичної бази його застосування.*

**Ключові слова:** моніторинг, економічні показники, управлінське рішення, діагностичні індикатори, критерії ефективності.

*In the article analyses and operating practice of application of monitoring of economic indicators is investigated in control system, and the analysis of normatively-methodical base of his application is conducted.*

**Keywords:** monitoring, economic indicators, administrative decision, diagnostic indicators, criteria of efficiency.

**Постановка проблеми.** Аналітично-діагностичні і моніторингові системи дослідження економічних процесів на машинобудівних підприємствах зосереджуються на головних об'єктах управління: обсяг виробництва, реалізації, рентабельності. Для управління машинобудівним підприємством у сучасній економіці такого формату інформаційно-аналітичного забезпечення недостатньо. Ускладнення господарського механізму та докорінні перетворення у діяльності машинобудівних підприємств, пов'язані з нашаруванням процесів переходу до жорстких ринкових умов і стагнаційних процесів в економіці, вимагають від управлінського апарату українських машинобудівних підприємств пошуку нових методів управління, які, у свою чергу, повинні базуватися на адекватному інформаційному забезпеченні.

Система моніторингу є управлінським інструментом, який забезпечує зворотний зв'язок в управлінні, виявляючи сильні і слабкі сторони в управлінні підприємством і пошук невикористаних резервів для залучення їх у виробничо-господарській і фінансовий процес підприємства. Саме через базування концепцій моніторингу на принципах адаптивного управління з їх тісним зворотним зв'язком (взаємозв'язок системи моніторингу і системи прийняття рішень), цю систему характеризують як таку, що має ієрархічну дворівневу структуру.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання формування і функціонування надійної системи моніторингу є актуальною тематикою зарубіжних і вітчизняних досліджень. У переважній більшості публікацій система моніторингу розглядається не тільки як інструмент, метою якого є широкоформатний спектр інформації, але й його абсолютно конкретна мета в удосконаленні процесу управління підприємством.

Вагомий внесок у розвиток систем моніторингу та економічної діагностики в економіці загалом здійснили вітчизняні науковці С.Арєф'єва, А.Воронкова, В.Галіцин, Т.Загорна, О.Коляда, Л.Костирко, Р.Лепа, В.Савчук, О.Соколова, Є.Павлюк, Г.Швиданенко; у формування концептуальних підходів до основоположних засад комплексного оцінювання фінансового стану українських підприємств – І.Алексєєв, М.Білик, І.Бланк, В.Козик, О.Сметанюк, М.Чумаченко; у оцінювання якості інформаційного забезпечення та його використання в управлінських системах – О.Кузьмін, Й.Петрович, Н.Чухрай; у вдосконалення інформаційного забезпечення системи управління машинобудівними підприємствами – М.Макаренко, Т.Малихіна, С.Салига, В.Фатюха, О.Шляга.

**Метою** даної статті є дослідити діючі системи моніторингу, нормативно-методичну базу його проведення і визначити проблеми, що виникають із його застосуванням на машинобудівних підприємствах.

**Виклад основного матеріалу.** В умовах складної економічної ситуації, низької купівельної спроможності, великих запасів готової продукції, і, як наслідок, високої конкуренції щодо її реалізації, збереження завоюваних позицій на галузевому сегменті ринку чи функціональної здатності підприємства взагалі, організувати ефективну систему управління машинобудівним підприємством надзвичайно складно. Система моніторингу з точки зору управлінського інструментарія базових підприємств, очевидно, повинна розглядатися засобом, що дозволяє, перш за все, забезпечувати здатність функціонування підприємства. Вимоги жорсткої економії всіх без винятку ресурсів (матеріальних, трудових, технологічних та, особливо, організаційно-позавиробничих) стають основними завданнями сучасного управління підприємствами, а, отже, головними об'єктами моніторингової системи машинобудівного підприємства.

Іншим важливим об'єктом моніторингової системи машинобудівного підприємства виступає об'єкт управління акціонерним капіталом, на якому переважно базовані ці підприємства. Функція відстеження динаміки (зростання, втрати) вартості власного капіталу машинобудівного підприємства, тобто його інвестиційної привабливості, повинна бути врахована при організації моніторингу машинобудівного підприємства: "За оцінкою фахівців Центру ринкових реформ, загальна потреба в надходженні капіталів з-за кордону для машинобудування становить 5,1 млрд.дол." [1, с. 98]. Відстеження вартісних змін у складових капіталу та інформаційно обґрунтоване узагальнення причин цих змін системою моніторингу повинно бути оперативним враховане системою управління.

Організаційно-економічний механізм системи управління машинобудівного підприємства повинен базуватися на об'єктивному аналізі поточної динаміки змін конкурентних переваг, якими володіє це машинобудівне підприємство. Діагностика цих змін на основі "запізнених індикаторів" сенсу не має, а тому моніторинг конкурентної позиції машинобудівного підприємства, з точки зору його майбутнього потенціалу, є визначальним об'єктом.

Акцент щодо зміни основних об'єктів моніторингу як передумови корекції управлінських функцій наводиться насамперед з тієї причини, що сучасні концептуальні засади переважної більшості аналітичних і оцінних систем виміру ефективності функціонування суб'єкта діяльності спрямовані на доходність і капіталізацію. На наш погляд це недостатні, а можливо й зовсім хибні базові показники, які не можуть об'єктивно надати апарату управління інформацію про справжню „репродуктивну здатність” підприємства. Сума реально створених резервів капіталу, інформація про некомпенсовані витрати майбутніх періодів, фіктивність окремих видів доходів майбутніх періодів, сума амортизаційних коштів, спрямованих на поточне споживання (компенсацію збитків) замість реновації основних фондів – об'єкти моніторингу, які повинні стати повноцінними об'єктами системи управління.

Іншим блоком, що зменшує продуктивність використовуваних інформаційно-аналітичних систем, на наш погляд, є введення у сучасні системи доволі сформованих маркетингових показників, які носять характер констатації фактів і спрямовуються на "посилення" уявних конкурентних переваг в галузі без будь-якого реального оцінювання ринкових спроможностей покупців чи тенденцій розвитку економіки. Наведена інформаційна база не тільки не посилює дієвість моніторингової системи, а й ускладнює розв'язання завдань вироблення поточних управлінських завдань та стратегій підприємства. Значна сума транзакційних витрат, які сучасними системами виміру ефективності подаються такими, що "суттєво" збільшують реноме підприємства, підвищують обсяг доходів тощо, "провокують" управлінські системи до нарощування таких витрат. Аналіз кризових ситуацій в економіці загалом і багатьох провідних компаній доводить, що таким витратам надавалося більшої значимості, ніж був їх реальний вплив на результати діяльності підприємства, включаючи обсяг продажів.

Ще одним моментом, який потрібно враховувати у системі моніторингу для релевантного забезпечення управління рішень є часова вартість грошей. Не зрозуміло, як інформація, наприклад за IV квартал 2008р., опрацьована у лютому-березні 2009р. за набором традиційних фінансових показників та їх інтерпретації, може забезпечити вагому базу порівняння, аналізу і коригування рішень, що приймаються. Не дивлячись на очевидний факт викривленості інформації без приведення до співставних умов, у тематичних дослідженнях робиться категоричний висновок, що така інформація не тільки характер констатації фактів, але й має аналітичні і прогностичні складові.

Незаперечним є й той факт, що при деформованості показників економічної статистики, протиріччями в аналітичних експертних оцінках, неповноті розкриття корпоративної інформації та її завуальованості, неоднозначним виступає й висновок, що моніторинг, агрегуючи зовнішні показники, відіграє роль об'єктивної аналітично-прогностичної системи та діючого інструмента в управлінні підприємством. Інколи для завуальованості наведених проблемних аспектів пропонуються надскладні теоретичні конструкції, які навряд чи можуть мати застосування безпосередньо у практиці вітчизняних підприємств.

Такий висновок, наприклад, можна зробити щодо пропозиції удосконалення інформаційного забезпечення системи управління машинобудівних підприємств, наведеної у дисертаційному дослідженні О.В. Шляги. На підставі аналізу різних літературних джерел та їх синтезації у цій роботі визначається, що „для проектування повного комплексу інформаційного забезпечення машинобудівних підприємств з урахуванням узгодження всіх його функцій доцільно

використовувати IDEF – методології” [2, с.39]. Тут важко збагнути джерела фінансування, кваліфікаційні можливості персоналу і яка служба вітчизняних підприємств середнього машинобудування може координувати взаємопов’язаний процес розробки і використання стандарту IDEF методології.

Безперечно, система моніторингу машинобудівного підприємства виконує одночасно декілька функцій для системи управління. Тому правильний вибір показників моніторингової системи та їх якісний зміст є визначальними факторами ефективності управлінських заходів, які формуються за результатами моніторингу. Моніторинг економічних показників включає аналіз якісної характеристики традиційних фінансових і поточних економічних показників. Але, оскільки ці показники не можуть охопити всю повноту інформації про реальний стан підприємства, то цьому процесу підлягають також чисельні зовнішні показники та індикатори, що характеризують ринкове середовище та диспозицію підприємства у ринковій системі. Проблема, що виникла повинна розглядатися у двох площинах: спроможності агрегувати ці різнохарактерні показники і можливості використання їх управління системою. Очевидно відправною базою повинні бути параметри управлінських можливостей, які визначають потребу і доцільність інформації.

Машинобудівній галузі цілком обґрунтовано відводиться стимулююча роль інноваційної діяльності, оскільки „... для реалізації стратегії управління конкурентоздатністю вітчизняних підприємств машинобудування необхідно здійснювати випереджувальні заходи з адаптації їх конкурентних переваг до умов зовнішнього середовища, які динамічно змінюються” [3, с.19]. Витрати на інновації знижують значення майже всіх „класичних” показників, а тому традиційна аналітична база „демонструє” неефективність таких витрат у короткостроковому періоді. З цієї причини моніторинг основних економічних показників, у галузі машинобудування повинен бути скоригованим на врахування витрат інноваційної діяльності.

Основними показниками, необхідними для сучасного управління машинобудівного підприємства, а отже й головними об’єктами моніторингової системи для підвищення його інвестиційної привабливості, є створення додаткової вартості (зростання вартості власного капіталу) і отримання прибутків. В умовах ринкової економіки при формуванні стратегічних системних цілей діяльності підприємства інноваційного типу на перший план виступають питання, пов’язані зі зростанням його ринкової вартості, в т.ч. рекапіталізація прибутків. Це питання вирішується на фоні надскладного завдання – отримання прибутків у поточному періоді і одночасному формуванні стратегічного потенціалу машинобудівного підприємства.

Управління прибутком є важливою складовою загальною менеджменту підприємства. Саме тому значимість і складність економічної категорії „якість прибутку” зумовлює потребу в її системній оцінці. На нашу думку, для вдосконалення управління прибутком на підприємстві необхідно розробити методику оцінки якості прибутку на трьох основних етапах: формування, розподілу й використання. Для цього необхідно розробити систему показників і критеріїв такої оцінки.

Показники і критерії якості прибутку є важливою складовою загальною економічної оцінки діяльності підприємства, бо саме від останньої великою мірою залежать розміри й темпи зростання власного капіталу та ринкової вартості підприємства. Між економічною ефективністю та якістю прибутку є достатньо тісний зв’язок, який полягає у традиційному відображенні зростання економічної ефективності підприємства через показник загальної рентабельності:

$$\frac{P_t}{3P_t} \cdot 100 > \frac{P_{(t-1)}}{3P_{(t-1)}} \cdot 100, R_t > R_{(t-1)}, \quad (1)$$

де,  $P_t, P_{(t-1)}$  - прибуток підприємства відповідно в  $t$  - му й  $(t-1)$  - му періодах;

$3P_t, 3P_{(t-1)}$  - застосовані ресурси підприємства відповідно в  $t$  - му й  $(t-1)$  - му періодах;

$R_t, R_{(t-1)}$  - загальна рентабельність підприємства відповідно в  $t$  - му й  $(t-1)$  - му періодах.

Приріст загальної рентабельності підприємства характеризує якість його розвитку:

$$\Delta R = R_t - R_{(t-1)},$$

де,  $\Delta R$  - приріст загальної рентабельності підприємства.

Враховуючи фінансово-економічну ситуацію, пов’язану з дисбалансом умовно-постійних витрат і можливостями реалізації продукції (суб’єктивний фактор), очікувати прибутковості і високого рівня загальної рентабельності на машинобудівних підприємствах, неможливо. Саме тому визначення показника прибутковості основним критерієм ефективності функціонування машинобудівного підприємства і проводити моніторинг управлінських рішень за цим критерієм, на наш погляд, не виправдано. На наше переконання, головним критерієм і об’єктом моніторингу повинен виступати показник рівня ефективності робочого капіталу.

Важливість цього показника полягає в тому, що робочий (вкладений) капітал підприємство найважливіший елемент інвестицій, вкладених акціонерами і кредиторами. Тому це фундаментальний показник спроможності підприємства раціонально вкладати капітал, незалежно від джерел його походження. Обґрунтування цього показника ключовим критерієм операційної ефективності та індикатора раціональних управлінських рішень має на меті розкрити його складові – резерви і внутрішньосформованій гудвіл, виражений у формі нематеріального активу. Саме з причин відсутності в офіційній фінансовій звітності такого виду нематеріального активу і викривлена інформація про резерви капіталу не дозволяють об’єктивно розкрити інформацію про рівень ефективності робочого капіталу підприємства, а, отже, й рівень ефективності управлінських рішень.

Підвищення рівня ефективності робочого капіталу пов’язується або з підвищенням доходності (обсягів реалізації) або продуктивністю активів, тобто цей інтегральний показник об’ємно віділює собі різні сторони діяльності підприємства. Рівень ефективності робочого капіталу – один з якісних показників ефективності виробництва, який характеризує рівень віддачі та ступінь використання засобів у процесах виробництва й реалізації. Для моніторингу раціональної структури й оптимізації робочого капіталу та оцінювання його ефективності застосовується низка коефіцієнтних індикаторів – коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт співвідношення робочого капіталу і доходів, коефіцієнт накладних видатків, рентабельність реалізації, період погашення дебіторської заборгованості та інші показники рентабельності робочого капіталу. Концентровано вплив різних чинників на підвищення рентабельності робочого капіталу наведено на рис. 1.

	Операційний прибуток	
	Робочий капітал	
Операційний прибуток		Дохід від реалізації
Дохід від реалізації		Операційний прибуток
Рентабельність операційної діяльності, або рентабельність реалізації		Оборотність активів

Рис. 1. Підвищення рівня ефективності робочого капіталу  
(джерело: 4, с. 308)

Розв’язання проблеми забезпечення управлінської функції інформацією про ефективність використання робочого капіталу, отриманою у процесі моніторингу полягає насамперед у коригувальні чистих активів підприємства, позаяк значна частина робочого капіталу пов’язана саме з вартістю активів (оцінка майнового комплексу при приватизації і роздержавленні і постановка на баланс сформулювали відправну викривлену базу вартості активів, насамперед необоротних).

Реальний майновий стан підприємства може дати лише оцінка активів за поточними ринковими цінами (футуристична модель оцінки активів). У загальному вигляді балансове рівняння при використанні футуристичної оцінки активів може мати такий вигляд:

$$\left( \sum A_i k_i \pm HA_y \right) = \Pi + K, \quad (2)$$

де  $\sum A_i k_i$  –  $i$ -і активи, оцінені в поточних ринкових цінах за допомогою спеціальних коефіцієнтів ( $k_i = A_y / A_i$ );

$A_y$  –  $i$ -і активи, оцінені в поточних ринкових цінах;

$A_i$  –  $i$ -і активи, оцінені в історичних цінах;

$HA_y$  – невідображені в балансі нематеріальні активи за ринковими цінами.

Загальні й окремі облікові моделі оцінки вартості підприємства можуть будуватися з використанням різноманітних припущень: ризику втрати активів, МСФО, МСБУ, ПСБУ і методів коригування бухгалтерського балансу. До останнього слід віднести метод оцінки вартості чистих активів, який дає кращі результати у випадку неможливості досить точно визначення прибутку або грошового потоку підприємства в майбутньому; при оцінці вартості підприємства, яке обтяжене значними матеріальними активами; підприємства, які не мають ретроспективи даних про прибутки. Вищенаведене повною мірою стосується машинобудівних підприємств.

Наведений вище розрахунок вартості чистих активів збігається з визначенням чистої вартості цілісного майнового комплексу підприємства (за винятком доходів майбутніх періодів), який має місце в нормативному документі «Методика оцінки майна», затвердженого постановою № 1891 Кабінету Міністрів України від

10.12.2003 р., де для визначення чистої вартості  $ЧВ$  цілісного майнового комплексу подана така формула:

$$ЧВ = (H + O + M) - (B + Д + П), \quad (3)$$

де  $H$  – вартість необоротних активів;

$O$  – вартість оборотних активів;

$M$  – вартість витрат майбутніх періодів;

$B$  – вартість забезпечення наступних витрат і платежів;

$Д$  – вартість довгострокових зобов'язань;

$П$  – вартість поточних зобов'язань.

Для надання достовірного значення величині робочого капіталу у моніторинговій системі необхідно урахувати значення нематеріальних активів (внутрішньосформованого гудвілу, “ноу-хау” – наявних на машинобудівних підприємствах технологій тощо), а також інші особливі статті (неробочі активи, некомпенсовані витрати майбутніх періодів, нереальні доходи майбутніх періодів, цільові і компенсаційні резерви).

Виходячи із особливостей складових робочого капіталу, а також відсутність єдиного принципового і концептуального розрахунку вкладеного капіталу, оцінку і наступний моніторинг рівня ефективності робочого капіталу ми пропонуємо проводити за наступними етапами:

1-й етап – коригування чистих активів  $A_ч$  за формулою:

$$A_ч = (A_p - A_б) \pm A_{нт}, \quad (4)$$

де  $A_p$  – поточна (ринкова) вартість активів;

$A_б$  – балансова вартість активів;

$A_{нт}$  – неробочі (“мертві”, “токсичні”) активи; економічне майно без юридичної власності.

2-й етап – встановлення резервних і особливих статей ( $C$  – сума цільових і страхових резервів, некомпенсованих витрат майбутніх періодів).

3-й етап – визначення величини робочого капіталу  $P_k$  із залежності:

$$P_k = K_b + H_a \pm A_ч \pm A_{нт} - C, \quad (5)$$

де  $K_b$  – капітал вкладений;

$H_a$  – внутрішньофірмовий гудвіл (необлічені нематеріальні активи).

**Висновки.** Для моніторингу раціональності управлінських рішень і оцінювання операційної ефективності використання економічних ресурсів, ключовими показником обґрунтовано рівень ефективності робочого капіталу. Визначення рівня ефективності робочого капіталу здійснюється на основі ієрархії коефіцієнтів, які встановлюються для кожного підприємства індивідуально.

#### Література:

1. Малащук Д.В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків: дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01: Світове господарство і міжнародні економічні відносини / Малащук Дмитро Валерійович. – Українська академія зовнішньої торгівлі МОН України. – Київ, 2005. – 206с.
2. Шляга О.В. Інформаційне забезпечення системи управління машинобудівних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Шляга Ольга Володимирівна. – Запорізька державна інженерна академія МОН України, 2007. – 202с.
3. Врода Ю.Ф. Системний підхід к корпоративному управленню машиностроительными предприятиями / Врода Ю.Ф., Врода М.В. // Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22-23.05.2007р., м.Харків) / Харківський національний економічний університет, 2007. – С.17-20.
4. МакКензі Венді. Використання та інтерпретація фінансової звітності / МакКензі Венді: Пер. з англ.: За наук. ред. Г.В. Григораш. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 528с.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2012 р.



ТОВ "ДКС Центр"